

Mgr. Karel Mráz, Ing. arch. Eva Brandová: **„Od Fanty po Dandu“... 100 let urbanismu jednoho města** **Vývoj urbanismu města Klatov ve 20. století**

V Klatovech se v roce 1898 setkali tito dva muži: jeden byl před rokem zvolen starostou města, druhý právě započal velkorysou regotizaci farního kostela. Oba pracovali po svém způsobu na stejném: povznášeli město z šedi provincialismu a vyrovnávali se s požadavky doby. Vzájemně se respektovali, ale trvale mezi nimi existovalo napětí. „Varuji, abyste, vážený pane, o věcech uměleckých dal rozhodovati laikům, ráčíte věděti, jako lékař, kam by vedlo léčení neodborníků.“ (15. 7. 1907) „Postavení purkmistra není příjemné, chce-li na všechny strany vyhovět. Račte jen povážiti, že původní rozpočet ohromně je překročen, že mistr kamenický V. Pták sám dostal skoro na 70 000 korun vyplaceno...“ Svár, který od věků provází každé záměrné rozvíjení sídel. Proslulý architekt Josef Fanta a starosta Klatov MUDr. Alois Mašek (1897–1912). Jeden ovlivňoval ráz klatovské architektury počátku století, druhý zásadním způsobem určoval urbanistický vývoj města.

Nikdo nezačínáme od nuly. Tak ještě než se stal Mašek starostou, byly Klatovy napojeny na celonárodní železniční síť. Roku 1876 byla vybudována boční trať Klatovy-Nýrsko, a r. 1888 tzv. transversální trať Horažďovice-Domažlice. To samo o sobě samozřejmě podnítilo industrializaci kraje (prádelnictví, strojírenství, kožedělný a dřevařský průmysl), ale železniční tratě zároveň dodnes obepínají město, a to mělo už tehdy a má trvale i své důsledky urbanistické.

Zvolení MUDr. Aloise Maška starostou města (1897–1912) bylo rozhodným krokem, kterým Klatovy vstoupily do 20. století. Tento mladočeský politik jako svůj první čin navrhl zastupitelstvu nechat zpracovat územní plán. Ten pak proběhl veřejnou diskusí a byl r. 1898 schválen. V souvislosti s tímto aktem pronesl starosta Mašek emotivní projev, v němž podal svou vizi (koncept) města a označil několik investičních akcí, které musí město v nejbližších letech realizovat: „Je třeba, bychom účinně a neústupně starali se též o pořádek veřejný, čistotu a úpravu zevnější i uvnitř, na dvorkách i v domech, o pořízení jatek, kanalizace, vodovodu, a pak zajisté budou tu rádi bydlet penzisté i rentisté, z nichž užitek mají v první řadě malí živnostníci – lid. To je moje mínění, že z města našeho mohla by být česká PENSIONOPOLIS. Čekáme dychtivě krajský soud. Třeba bychom byli vskutku městem, a ne vesnicí.“ MUDr. Mašek se kvůli uskutečnění vytyčených cílů nebál zadlužit město 500 000 zl. Ke splácení úvěru chtěl použít vodní přírážku. To ovšem narazilo na velký odpor.

Z hlediska funkčního využití vymezil regulační plán několik oblastí, např. činžovní domy; domy pro dělníky; vily; stodoly a hospodářská stavení; továrny potřebující vodu; oblasti odpočinkové; komunikace. Účinnost regulačního plánu se záhy projevila v cílevědomosti rozhodování městské rady a zastupitelstva, vlastníci pozemků určených pro zástavbu vstupují do jednání s obcí, vykupují se pozemky pro komunikace, celá velká území se parcelují pro budoucí zástavbu (např. při rolnické škole). Ale RP umožnil především splnit tři velké úkoly, které si vytkl starosta Mašek: jatky, vodovod, kanalizaci.

Vybudování městských jatek byla záležitost prvotně hygienická. Původní jatka stála totiž přímo u městské zdi, tam, kde je dnešní sokolovna. Nová jatka byla postavena v r. 1899 ve výrobní zóně Pod Borem a iniciovaly zde vybudování dalších podniků. To je obecná tendence tohoto období: totiž vytlačovat výrobní činnost z blízkosti města. Např. první Singerova kožedělná dílna byla v Seminářské ul. 57/1 uvnitř hradeb apod.

Zásobování města vodou obstarávala dřevěná vodárenská věž, která stála na Mlýnské stoce na Vídeňském předměstí. Tím, jak rostla spotřeba vody a hygienické nároky na ni, přistoupilo město k vybudování základní vodovodní sítě. Projektem byl pověřen prof. pražské techniky J. V. Hrázský. Ten nejprve provedl rozsáhlý hydrologický průzkum (Drnový potok, Lažánky, Kosmáčov, Úhlava). Nakonec bylo rozhodnuto pro oblast Točnicka: k dispozici byl Točnický potok. Vzniklo zde 53 jímacích studní. Nutný byl výtlač do výšky 81 m na Němejcův vršek, na němž byl zřízen vodojem s objemem 600 hl. Kolem této technické stavby byl zřízen parčík s pavilonem.

V souvislosti s vybudováním vodovodu bylo nutno vyřešit i odvádění odpadních vod. Proto do regulačního plánu byla zakreslena i kanalizační síť. Kanalizace byla svedena do Drnového potoka. Zprvu jako odpadní stoka sloužila i tzv. Mlýnská stoka, ale ta byla kolem roku 1910 zrušena.

Územní plán výrazně přesahoval dosavadní městská předměstí. Nová výstavba zasahovala především do předměstí Říšského a Vídeňského, méně Pražského. Přitom osou budované zástavby se staly prodloužené bývalé branské ulice. Příkladem může být ulice Vídeňská: tam, kde se napojovala na zástavbu městského centra, vyrostly třípatrové obytné domy a hotel, vesměs provedené v neorenesančním stylu s bohatě zdobenými průčelími. Naopak na jiných „strategických“ místech v dotyku s historickým centrem vznikly v krátkém časovém úseku 1904–1907 veřejné budovy vykazující znaky české secese. Všechny jsou dílem plzeňského architekta Rudolfa Štecha: Městská spořitelna (dnešní vlastivědné muzeum), Okresní dům, chlapecká škola na Husově náměstí a sokolovna. Některé z těchto projektů konzultoval Štech s Josefem Fantou, který v té době vedl neogotickou přestavbu děkanského kostela.

Posledním velkým činem dr. Maška a jeho nástupce dr. Karla Hostaše bylo otevření rozsáhlého nemocničního areálu. Byl dokončen r. 1914, rozkládal se na 4 ha a tvořilo jej 10 budov. Byl citlivě zasazen do svažitého terénu pod Křesťanským vrchem, s nímž tvořil takřka jediný celek.

Regulační plán z r. 1898 byl za první republiky nahrazen až r. 1936 Základním plánem upravovacím, jehož autorem byl brněnský architekt ing. Ivo Beneš. Ten vycházel ze zkušenosti, které město uplatnilo už ve 20. a 30. letech XX. století. Obecně bychom mohli tuto tendenci nazvat přechodem od městských předměstí k vytváření městských čtvrtí.

Konkrétním impulzem k tomuto obratu byla dohoda města se státem o ustavení krajského soudu, pokud bude pro něj v Klatovech vhodná budova. K tomuto účelu bylo vybráno od centra poměrně vzdálené místo mezi Drnovým potokem a Koldinovou ulicí vedoucí pod Spravedlností. K němu byla vedena nová komunikace mající pro okresní město téměř charakter bulváru, dnešní Masarykova ulice byla vybudována na vyschlém toku bývalé Mlýnské stoky. Vedla 3 – 4 bloky postupně vznikajících budov obytných, administrativních, církevních, byl tu postaven i tehdy nejmodernější hotel Central. Nejprve byl založen 3. blok, tvořený jednotně komponovanými městskými třípodlažními činžovními domy. Ty ohraničily toto území a staly se důstojným protějškem budově soudu stavěné v letech 1924–1928. Ta je dílem architekta Bedřicha Bendelmayera. Krajský, později okresní soud se stal příkladem toho, jak lze velkoryse budovat veřejný prostor. Stavba je zasazena do rozsáhlého pozemku s parkovou úpravou, lze ji celou přehlédnout a pochopit její funkci. Celou tuto městskou část, dobově někdy nazývanou „Nové Město“, využívá územní plán z r. 1936 pro veřejné účely. Vyrůstá tu pozoruhodná funkcionalistická stavba „Obecného nájemného domu“ s 66 malometrážními byty, dílo architekta Čestmíra Dobeše, naplňující avantgardní teorie o sociálním bydlení. Na nábřeží Drnového potoka pak byla postavena Živnostenská škola a nedaleko Okresní dětský domov dr. Karla Hostaše (dnešní porodnice). Ale koncepce územního plánu šla mnohem dál: využívá celou rozsáhlou plochu severního úbočí Křesťanského vrchu k funkcím sociálním: měly by zde stát sirotčince, dětská nemocnice i starobince pro muže, ženy a rodiny.

Takovéto velkorysé soustřeďování funkcí do jednotlivých oblastí je pro usměrňovací plán typické. Tak např. vedle již stávajícího sokolského stadionu pod Hůrkou (1930) má vyrůst areál dalších sportovišť (tenis, golf, dětská hřiště) a na místě dnešního lehkooletického stadionu a ZŠ Tolstého umístí uje autor plánu amfiteátr výstaviště.

Naopak na druhé straně města pod Vodojemem se rozkládá oblast školská: vedle v té době již existující Rolnické školy (1902) a krásné stavby dnešní Masarykovy ZŠ, práce prof. Skřivánka, vyrostla i Hospodyňská škola a bylo zde rezervováno místo pro novou budovu gymnázia; ta byla realizována ovšem až po 2. světové válce.

Základní plán upravitelů z r. 1936 již zřetelně reaguje na proměnu životního stylu, ke kterému pozvolna dochází po 1. světové válce. Klatované opouštějí usedlý tradicionalismus a začínají se hlásit k moderním proudům. Ilustruje to např. založení Pošumavského autoklubu v roce 1926 (110 automobilistů) - ten prosazuje vyasfaltování hlavního tahu z Železné Rudy na Plzeň a v r. 1930 dokonce projekt „dálkové silnice“ z Železné Rudy přes Nýrsko, Klatovy, Nepomuk a Příbram do Prahy. O 10 let později pak vzniká i Pošumavský aeroklub a buduje funkcionalistický hangár a správní budovu.

Mnohem více se prosazuje sport a vůbec větší důraz je kladen na tělesnou kulturu. Kromě zmíněného nového sokolského stadionu (1930) 15. července 1929 zahájily provoz Městské vzduchové, sluneční, pískové a říční lázně. Pro ně město vykoupilo 615 m dlouhý a 32 – 47 m široký pás na pravém břehu Úhlavy pro kabinový park, restauraci a pláž.

To vše se odrazilo i v proměně názoru na architekturu. Tu si uvědomíme např. i při posouzení užitých staveb v nově zaplňovaných vilových čtvrtích. Vedle většinou starších historizujících domů se přes secesní mezihru přechází k účelovým puristicky pojatým stavbám zdůrazňujícím dostatek proslunění a jednoduchou eleganci.

Takovou proměnou prošlo nakonec i klatovské náměstí. Tam po požáru z r. 1918 pracoval na secesní přestavbě radnice prof. Josef Fanta. Již to vyvolalo rozsáhlou polemiku. Především proti jeho secesnímu průčelí vystoupili tradicionalisté. Ale proti nim naopak radikálně žádají postavit novou budovu v duchu moderním. Shodou okolností při té příležitosti otcové města požádali Fantu o návrh přestavby rohového středověkého dvojdomu na náměstí pro potřeby městské spořitelny. Fanta okamžitě předložil svou představu. Ale ředitelství spořitelny bylo proti. Žádá moderní bankovní dům. A tak od r. 1936 utváří jedno nároží klatovského náměstí k funkcionalismu se klonící stavba Jindřicha Freiwalda a Jaroslava Bohma. Jejich architektonické dílo je doplněno čtyřmi alegorickými sochami Práce, Spořivosti, Obchodu a Živnosti. Autorem soch provedených v polévané kamenině je Jaroslav Matějů. Je pozoruhodné, že volba na něj padla po vypsané architektonické soutěži. O tři roky později k budově spořitelny přibyla typická budova Baťovy prodejny.

Městská předměstí za první republiky nebyla příliš zasažena, kromě předměstí Říšského. Zde došlo k demolicí barokní památky, kaple sv. Rocha. Tím se uvolnilo místo k výstavbě dvou spojených budov, pošty a okresního úřadu.

Za 2. světové války nebyly Klatovy nijak zvlášť poškozeny. Jen při leteckém náletu v dubnu 1945 byla zničena budova nádraží. K její obnově došlo až r. 1959 a provedl ji architekt Josef Danda. Jeho dílo nese všechny znaky přechodu. Zejména z výzdoby interiéru promlouvá socialistický realismus, sama stavba ještě (nebo už zase) odpovídá novodobé drážní architektuře. S prvky sorely se setkáme na předměstích ve zděných bytovkách zdobených keramickými reliéfy s budovatelskou tematikou.

Už počátkem 60. let se v Klatovech objevují první panelové domy, dokonce v postranních štítových stěnách s barevnými pruhy („Modrá nudle“). „Paneláky“ pak postupně zaplňovaly jakákoliv volná místa (velmi často místa uvolněná rozsáhlou asanační činností) bez ohledu na hmotová nebo pohledová hlediska. V některých případech se dostávaly těsně k městským hradbám a rušily pohled na dominanty centra. Plnohodnotné sídliště tvoří však jen panelová zástavba v Podhůrcí, budovaná na zelené louce. Vznikala v průběhu 60. let a dokončena byla v r. 1973. Sídliště je kompozičně zvládnuto jak architektonickým rozvržením, tak sociologicky. Tvoří je 26 domů o 2 – 4 vchodech, střídají se v něm osmipodlažní vertikálně orientované stavby s čtyřpodlažními horizontálně založenými. Uspořádání sídliště je přehledné, prochází jím hlavní komunikace (Podhůrecká ulice), která je zároveň osou dělicí tuto zástavbu na dvě víceméně obdobné části. Mezi domy je poměrně veliký odstup vyplněný dnes vzrostlou zelení. Při centrální

komunikaci je soustředěna kompletní obslužnost, prodejny potravin, pošta, obvodní lékař. Sídliště je v dosahu vlakového i autobusového nádraží, po jeho obvodu je mateřská škola i škola základní. Leží na úpatí lesoparku Hůrka a lze odtud vyjít do otevřené krajiny. Dnes tu žije 2099 obyvatel v 1075 bytech. Současným hlavním problémem je nedostatek parkovacích míst.

Významné proměny v době socialismu doznala klatovská infrastruktura. V 60. letech byla vybudována ČOV se dvěma sběrnými kanalizačními sběrači po obou stranách Drnového potoka. V r. 1985 byl doveden do Klatov 19 km dlouhý přivaděč vody z Nýrské přehrady. Tím se zajistil dostatečný odběr vody pro domácnosti i pro velkoodběratele.

S rozvojem tzv. komplexní bytové výstavby byla zřízena i infrastruktura zajišťující dodávky tepla. V průmyslové zóně Pod Borem byla postavena teplárna, ve městě 10 větších či menších uhelných kotelen.

Z hlediska urbanistického nejvíce poškodilo Klatovy vedení silničního průtahu 1/27 Plzeň – Železná Ruda v těsné blízkosti historického centra. Především kvůli němu muselo dojít k demolici bývalého Pražského předměstí, Rybníčků. Je pravda, že asanace tohoto území byla nutná. Problémem zůstává její razance a to, čím byla stará zástavba nahrazena. (Jako zločin lze z tohoto hlediska chápat zboření celého jednoho bloku středověkého města v r. 1973. Nahradila jej budova OV KSČ.) Dnes je průtah závažnou zátěží jak dopravní, tak ekologickou.

V 80. letech patřily Klatovy k nejvýznamnějším městům českého jihozápadu. To se projevilo i v některých investičních akcích, které našemu městu zajistily prvenství v širokém okolí. Byl to např. zimní stadion, plavecký bazén nebo kulturní dům Družba.

Po listopadu 1989 většina českých měst zkrásněla. Nebylo to většinou zásluhou nové výstavby, ale především masivní údržbou. Ta byla po dlouhá desetiletí zanedbávaná. Proměny systému pak přivodily některé nové úkoly: v posádkovém městě Klatovy se uvolnila dvoje kasárna. Z toho bývalá jezuitská kolej začala pozvolna nabývat nové funkce (městská knihovna) a rozsáhlá Machníkova kasárna se otevřela městu. Jejich dvě hlavní budovy byly rekonstruovány na základní školu a na 53 bytů. Celé toto území čeká ještě na koncepční dořešení.

Dosud platný územní plán z r. 1994 je založen na vymezení funkčních ploch, ale schází mu ostatní aspekty důležité pro utváření města. Zahrnuje v sobě velmi důležitý nový prvek: silniční obchvat města. V současné době je vypsána soutěž na ideový návrh nového územního plánu. V roce 1992 byla v Klatovech vyhlášena městská památková zóna.

Naši práci jsme začali představením dvou osobností: architekta a starosty. Popřejme našim městům, ať jsou na těchto místech vždy osobnosti moudré a ať jejich nutný svár vede jen k dobrému.